

Füzi László

Elakadások

1. rész

„... az író sosem arról ír, amit ismer, hanem arról, amit nem.”

Javier Cercas (Fordította: Körösi Ivett)

Hiába ír bármikor bármit, írásain mindig érzi a számvető hajlamot. Mintha mindig és mindenről be kellene számolnia, mintha mindig el kellene rendeznie magában a világot, s erről a rendezettségről valakinek számot is kellene adnia.

Lehet, hogy ez is egzisztencializmus, vagy legalábbis annak az egyik válfaja. Kényszer ez, a történesek megértésének, feldolgozásának és elrendezésének kényszere. Nem tud mit tenni, mindig mérlegel, gondolkodik, mi történt, miért történt, hogyan történt. Írni sem tud önmagától elszakadva. Tanulmányt, kritikát sem, az adott könyvben megkeresi önmaga kérdéseit, azokról tűnődve ír. Ezért azt sem mondja, hogy az írással, olvasással, szerkesztéssel eltöltött huszonöt-harminc év után bármiféle írói gyakorlata, rutinja lenne. Minden írást mindig legelejéről kell kezdenie, el kell mondania mindent. Ha megy az utcán, vagy beszélget valakivel, vagy gondolkodik valamin, most is, mint régen, a belső hang mondja, magának vagy másnak, tárgyilagosan vagy perlekedve, vitatkozva vagy éppen kérdéseket megfogalmazva, amit éppen mondania kell.

Furcsának tűnhet, de nincs számára megnyugtatóbb annál, mint amikor elkezdi egy regény olvasását. Igaz, ehhez arra is szükség van, hogy a regény hangja megtalálja őt, vagy éppen ő érezzen rá a regény hangjára. Újabban sokat keresgél, hol a könyvesboltban, hol a könyvtárban, hol otthon, az egyre áttekinthetetlenbé váló könyvtenger közepette. Néha már mosolyog magán, de mégis inkább büszke magára, még mindig ott a kíváncsiság benne, még mindig érteni akarja a világot, s a könyvek által akarja érteni a világot, úgy, ahogyan fiatalon is a könyvek által akarta megérteni a világot.

Ezért büszke magára, ha egyáltalán lehet ezt büszkeségnek nevezni, hogy ebben fiatal-kora óta nem változott semmit, még mindig őrzi magában a világra rácsodálkozó gyermek-et. Nem tudja, már végképpen nem tudja, lehet-e büszke arra, hogy fiatalkorához képest alig változott valamit, hiszen maga körül egyre inkább azt látja, hogy szinte mindenki megváltozott, s nem csak gyermek- vagy fiatalkorához képest.

Ha belehelyezkedik az adott regény olvasásába, s érzi, hogy van ideje az olvasásra, érzi, hogy ráérősen olvashat, akkor nem pusztán a regény világa köti le, hanem önnönmagáé is, a két világot egyszerre éli meg, miközben szembesíti is őket egymással. Ezért érzi egy-egy kiadós olvasás után, hogy nem csak a regénybeli világ dolgai rendeződtek el, hanem a

maga világának a dolgai is, legalábbis a fejében, hogy ebből az elrendezettségből mi válik gyakorlattá, az már egészen más kérdés.

A világ számára olvasás közben nyílik ki, el tudja képzelni, hogy mások számára a séta, a fizikai, vagy éppen valamiféle alkotó jellegű munka teremti meg ugyanezt. Igaz, ma már nehezebben talál időt az olvasásra, mint akkor, amikor még gyerek volt, nem beszélve a katonaság átolvasott hétvégéiről, vagy az egyetemistaság viszonylagos szabadságáról, amikor valóban annyit olvashatott, amennyit csak akart. De még mindig, ha megtalálja a maga könyvét, azt a könyvet, amelyiket ott és akkor csak ő, éppen ő olvashat el, akkor megteremti a maga számára a könyv elolvasásához szükséges időt is.

Szívesen mondaná, hogy az írás ugyanazt a szerepet tölti be az életében, mint az olvasás.

Szívesen mondaná, de nem mondhatja, ha mondaná, akkor nem mondana igazat.

Az olvasás az epikusságot, a nyugalmat képviseli az életében, az írás a töredékességet.

Írás közben feláll, sétál, iszik egy pohár vizet, megeszik egy almát, ha fegyelme nem kényszerítené arra, hogy leüljön a gép elé, akkor nagyobb sétákat tenne, meditálna, beszélne magában. Így fegyelme révén ül a gép előtt, néha hozzáér a billentyűkhöz, javítja a rosszul leütött betűket, miközben keresi a mondat ritmusát. A számítógép segítségével vissza tud térni az előző tagmondatokhoz, mondatkezdeményeket tud törölni, ezt teszi a leggyakrabban. Amíg nem létezett a számítógép, az állandó javítások lehetősége nélkül nem találta meg a maga számára szükséges írási – nem mondja, hogy írói – technikát. Állandó vibrálásban ír, javít, igazít a szövegen, egészen addig, amíg a mondat általa vélt helyes ritmusát meg nem találta.

Az állandó vibrálás miatt nem szereti az írást. El sem tudja képzelni a tizenkilencedik századi nagy klasszikusokat, akik epikus nyugalommal teremtették meg műveiket. Persze tudja, Tolsztoj is változatok tucatjait hozta létre, s állandóan javította a műveit, mégis, az idő s egyfajta nyugalom mégiscsak érződik a munkáin. Ma ezt már egyetlen íráson sem érzi, a maga írásain sem, lopott percekben íródott eddig mindaz, amit megírt, a munkától és a családtól ellopott percekben. Írás közben néha megszólal a telefonja, e-maileket olvas, megválaszolja őket, már csak ebben a feszültségben tud dolgozni, a feszültséget meg kell teremtenie az íráshoz, így születik meg egy-egy oldalnyi szöveg. Tudja, ha már nem kell majd reggelente elindulnia a szerkesztőségbe vagy bárhova, ha gépe mellett már nem találják meg a munkahelyi ügyek, mert azokat is maga mögött hagyja majd, az íráshoz szükséges nyugalmat akkor sem találja majd meg.

Azt is tudja, hogy feszültségek nélkül nem tudna írni.

Most nem akarja elképzelni, milyen lesz az, amikor már nem lesz rendszeres napi munkája.

Az a fajta nyugalom, amilyenről beszélt, az egész életéből hiányzik már.

Az írás nem nyugtatja meg.

Mondta, az olvasás nyugtatja meg, az olvasás során rendezi el a maga problémáit. Az írás során nem rendezi el a problémáit, inkább azt mondja, hogy kiírja magából azokat.

Minden mögött, amit megír, hatalmas űr tátong. Az üresség nem tudja megnyugtatni, az üresség feszültté, idegessé teszi, az írás után újra kell teremtenie magát.

Anyai nagyanyjában volt meg ez a számvető hajlam, módja, ráadásul családjukban ő számított olvasó embernek, azt, hogy ez a két vonás összetartozik-e, nem tudja. Amikor már nehezen olvasott, akkor szinte csak imádkozott, végiggondolta a családját, a gyermekeit, az unokáit, mindig volt kiért imádkoznia. Az ő édesanyja is folyton a gyermekein

gondolkodott. A változó világot már nem ismerhette, de kereste a lehetőséget, hogy az éppen adott kelepceből ki hogyan szabaduljon ki. Nem lett volna nyugodt, ha nem lett volna kiért aggódnia, s ezt ő most nem az utód kései, mosolygós megjegyzéseként mondja.

Az öröklésről vannak már elképzelései, az alkatok rokonságáról, arról azonban semmit nem tud, hogy ez a folytonos feszültségekből kinövő számvető hajlam milyen újabb feszültségeket generál a szervezetben.

Azt sem tudja, miképpen lehet ezen túllépni. Nem tudja, hogy az, aki ezekkel a belső küzdelmekkel, viaskodásokkal született, hogyan tudja maga mögött hagyni, egyáltalán valamikor maga mögött tudja-e hagyni a küzdelmeit, viaskodásait.

Azt tudja, hogy az irodalomból is mindig az önmagukkal küzdők, a tusakodók kötötték le, most Tolsztojt mondja, Németh Lászlót mondja, József Attilát mondja. Különbözőségeik nyilvánvalóak, de az is nyilvánvaló, hogy személyes hangoltságú világot teremtettek, s még Tolsztojról és Németh Lászlóról sem mondja, hogy moralistaként teremtették ezt a világot, így a világgal való küzdelmeiket és bukásaikat, bukásaikat és felállásaikat, amíg ezek megadattak számukra, állandó számvető hajlamukkal kísérték. Azt is tudja, hogy más volt ez, mint azoknak a kétkezi munkában megöregedett asszonyoknak és embereknek a számvető hajlama, akik közül ő is jött. Nem tud mást mondani ennek kapcsán, csak azt, hogy annak, amit leírtak, egzisztenciális mélysége volt, s ez valahol, az emberi ösztön mélyén mégiscsak rokon lehetett azzal, amit az, aki ezeket a sorokat írja, gyermekkorában maga körül megtapasztalhatott.

1.

Nem gondolta, hogy nehezen ír majd a nyolcvanas évekről.

Arról, ami a nyolcvanas években vele-velük történt.

Nehezebben, mint a gyerekkoráról, s nehezebben, mint az azóta eltelt negyed évszázadról. Igaz, erről az időszakról még szinte semmit nem írt, de érzi, hogy az ezerkilencszáznolcvankilenc óta eltelt huszonöt év történéseit őrzi magában, azt gondolja, csak el kellene kezdenie az emlékfolyamot, egy-egy emlékeket előhívó szó kellene csupán, s tudná mondani, írni azt, amit ezekről az évekről magában őriz.

A nyolcvanas évekkel azonban nem tud mit kezdeni. Nem azért nem tud mit kezdeni ezekkel az évekkel, mert akkor nem figyelte a történéseket, s nem gondolkodott azon, ami akkor vele és körülötte történt, hanem azért, mert az azóta történtek elfedik az akkor történeteket.

Nem egy negyedszázad, hanem egy hét történései is elfedik a korábban történetet, korábban jóval kevesebb történet részese volt, mint ezerkilencszáznolcvankilenc óta bármikor.

Hiába rendezte el magában az akkor történeteket százszor vagy ezerszer, a leírásuk hatalmas erőfeszítést követel tőle.

Mindezek mellett azt is mondja, hogy mindennapi munkája, gondolkodásának kötöttsége sem engedi, hogy a nyolcvanas évek történései felszínre törjenek a gondolkodásban.

Nem örül annak, hogy ez így van, azért sem, mert érzi a nehezen felidézhető évek hiányát.

Még nagyon fiatalok voltak akkor, azokban az években születtek a lányaik, akkor teremtetek maguknak otthont, vagy legalábbis akkor tettek lépéseket az otthonteremtés felé, s a későbbi munkájukat is akkor alapozták meg.

Akkor is sűrűn éltek, mintha átrohantak volna azokon az éveken, a megállás, a meditáció, az emlékek elraktározására fordított idő hiányzott az életükből.

Most is sűrűn élnek, napi gondok, ütközések, támadások közepette, érzi, hogy az emlékezésben nem tudnak elmerülni – ezért kell megküzdnie minden emlékfoszlányért.

2.

Azt is mondhatná, hogy történelmi időket éltek a nyolcvanas években, valami lezárult akkor, s valami új kezdődött nyolcvankilencel s azt követően, tele kihívásokkal, küzdelmekkel, így oka van annak, hogy az akkori történéseket az azt követőek eltakarják.

Igen, valami új kezdődött akkor, mondja erre, akarta is, hogy valami új kezdődjön, a változások szükségességét most sem kérdőjelezi meg, hiszen annak a régi világnak a monotonája erősen fullasztotta.

Igaz, az azóta eltelt negyedszázad sem örvendeztette meg sok örömmel, a ma is szükségesnek gondolt változások kisebb eredményt hoztak, mint amekkorát a változások elindulásakor várt.

Mindez azonban nem mentség arra, hogy a nyolcvanas évtizedet, s annak az évtizednek a történéseit elengedte magától. Ebben a vonatkozásban nem jelent mentséget a történelemre, a történelmi jelentőségű változásokra való hivatkozás sem, merthogy ők is, mint mások, nem a történelmet éltek akkor, akkor sem a történelmet éltek, mondja, hiszen a történelem, az, amit leegyszerűsítve történelemnek nevezünk, a maga elvontságában nem élhető meg, hanem a maguk mindennapos életét éltek, s azt folyta körül az, amit később óriási leegyszerűsítésekkel történelemnek neveztek.

Nem, nem a történelmi változások, mozgások törlik ki a valamikori eseményeket az emlékezetéből, mondja.

Akkor, amikor magába mélyed, amikor időt és teret biztosít az emlékezésnek, minden valamikori történés megjelenik előtte.

3.

Tesz még egy kitérőt, s azt mondja, hogy a nyolcvanas évekről azért is nehéz írni, mert minden akkori történés az évtized vége felől, a rendszerváltás felől értelmeződik, noha életük történései, amikor azokat megélték, leginkább önmagukban álltak. A Forráshoz kötődő példát említ, akkor, amikor nyomdába adtak egy-egy összeállítást, a számukra, s természetesen a képzelt olvasó számára való remélt fontossága miatt tették azt, amit tettek, s nem azért, hogy az évtized végén egy politikai-társadalmi-gazdasági történéssor igazolja majd korábbi tettük helyes vagy helytelen voltát.

Annyi más mellett azért sem a jövőbeli igazolás jegyében tették azt, amit tettek, mert akkor még nem tudták, hogy az évtized végén ott áll majd egy, később

rendszer váltásnak nevezett folyamat, de ha tudták volna is azt, hogy lesz majd egy ilyen folyamat, azzal is tisztában lettek volna, hogy ez a világukat miképpen alakítja majd át, s ha még azt is tudták volna, hogy addigi életüket, vélt vagy valós értékeiket sok vonatkozásban megkérdőjelezi majd ez a folyamat, akkor is azt mondja, egy pontosan nem megfogalmazható mondattal mondja, aligha tudtak volna másképpen tenni, mint ahogyan akkor tettek.

Érzi, rossz mondattal mondja azt, amit mond, mert egy, a világ gazdasági-politikai arculatát meghatározó folyamatról ezzel az egyetlen mondattal szólni több mint felületesség. A folyamat szükségszerűsége a történelem mélymozgásai által határozottat meg, azoknak az éveknek a valódi kérdése az volt, hogy egy életképtelen politikai-gazdasági-társadalmi rendszer mikor és hogyan omlik össze annyi más korábbi, az összeomlás irányába mutató kísérlet után.

Ezzel szemben mondja azt, hogy családi életük, otthonteremtési kísérletük, gyermekeik születése, noha a politika akkor is és azóta is mindent befolyásol, mégiscsak a maguk autonóm világán belül történt meg, mindezt az évtized végének történései felől nézni képtelenség lenne.

A nyolcvanas évek önértékét a magánemberek szemében és a közemlékezetben is vissza kell állítani, mondja.

4.

Mindezzel együtt tisztában van azzal, hogy a fenti rossz félmondatot csak a folyamat átélőjeként és a már lezajlott történés sorok ismeretében írhatta le. Az utókor embere már nem lehet ennyire felületes, mondja, ő már mindent az okok és az okozatok összefüggésében néz majd, igaz, az élet, az egykor volt élet kicsorog majd az ujjai közül, a megelőző időszak embere viszont a maga világával kapcsolatban nem biztos, hogy talált a történelemmel való összefüggésben megmutatkozó távlatokat, mondja.

Merthogy az ő életükben ekkor távlatok mutatkoztak, távlatok, a magánélet és a társadalmi élet szintjén is. Sem ennek előtte, sem azt követően nem találkozhatott ezzel az élménnyel senki sem.

Az átalakulást ők élték, a maguk életének részeként élték meg, az velük történt meg, ennek az élménynek elegendőnek kellene lennie egy életre.

Ma már látszik, hogy számukra ez mégsem volt elegendő, ennek az okait később majd el kell mondania.

Akkor, amikor az átalakulás megkezdődött, nem irányították a történéseket, nem elszenveték azokat, hanem megélték őket, napról napra tudatosítva magukban azt, ami történt, vagy legalábbis azt, ami a történésekből eljutott hozzájuk.

Megélték a történések összetettségét, gazdagságát, esetlegességét, alkalmiságát és szükségszerűségét, s ha azt, ami megtörtént, le is írhatja majd valamikor valaki, azt, ahogyan megtörtént, nem írhatja meg senki, az, ahogyan a történések megtörténtek, az ő szemük előtt történt meg, az a gondolkodásukban őrződik, onnét nem tud átkerülni a történelemkönyvek lapjaira sohasem.

Meglepőnek tűnhet, hogy akkori világát ennyire összekapcsolja a rendszerváltás felé mutató momentumokkal. A Forrásnak, miután az akkori nyilvánosság része volt, s tett

is valamennyit a nyilvánosság falainak odébb tolásában, nyilvánvalóan megvolt a maga, természetesen nem túlhangsúlyozandó szerepe a köztörténetekben, ha pedig magánemberként nézi önmagát, akkor azt kell mondania, hogy az újabb kori történelmi események egyre inkább a nyilvánosság előtt is zajlanak, nemcsak ott, de ott is, a nyolcvanas évekbeli magyarországi történetek pedig éppen a nyilvánosság tágitása révén mentek végbe, nem beszélve arról, hogy a nyilvánosságnak, az akkor újra megtapasztalt nyilvánosságnak nem lebecsülendő szerepe jutott a történetek alakításában, így sokat látott az akkori történetekből.

5.

Bármennyire akarta is a változásokat, azok bekövetkezését nem tudta elképzelni. Ezért mondja azt, hogy az akkori éveket nem csupán a végkifejlet felől kell szemlélni, hanem önmagukban is. Ha tetszik, állandóságukban, monotonitásukban, úgy, ahogy akkor napról napra megélték az életet.

Így nézve nyilvánvalóvá válik, hogy a nyolcvanas években megváltozott valami, eltűnt, legalábbis számukra ekkor tűnt el a világ korábban megtapasztalt rendezettsége, áttekinthetősége.

Az a rendezettség, amelyikről beszél, nem a szocializmus mindent leegyszerűsítő rendezettsége volt, hanem a tömegtársadalom előtti világ rendezettsége. Másutt nyilván korábban jelentek meg a tömegesedés jelenségei, nálunk a Kádár-korszak végén mutatkozott meg mindez. Mintha egyszerre mindenből sok keletkezett volna, az árak a korábbinál nagyobb ütemben nőttek, a korábbiaknál jóval többet kellett dolgozni az akkor elfogadhatónak gondolt életszínvonalért. Uralkodóvá vált a korábbinál gyorsabb élet, az emberek a munkájuk mellett újabb munkákat vállaltak, az állandó munka mellett a rokoni-családi kapcsolatok a korábbiaknál gyorsabban bomlottak fel, minden összetettebb, árnyaltabb és kaotikusabb lett, mint korábban volt.

A maguk tagoltságában a társadalmi mozgásokat itt nem lehet bemutatni, ezért csak pár adatot s pár összefüggésre való utalást idéz Romsics Ignác átfogó monográfiájából: „A magyar társadalom foglalkozásszerkezeti átalakulása a gazdasági modernizáció természetes következménye volt, és alapvetően megfelelt a nemzetközi tendenciáknak. A világ más, nem szocialista országaiban lejátszódó folyamatokhoz képest ugyanakkor két fontos különbség is mutatkozott. Az egyik a gyorsaság volt, a másik a fáziskésés. A tradicionális agrártársadalom átalakulása ipari társadalommá, ami Nyugat-Európában a századforduló körül gyorsult fel és 60–80 év alatt zajlott le, Magyarországon és a többi szocialista országban a második világháború utáni 2–3 évtizedben ment végbe. Az ország történelmi lemaradása ezzel jelentősen mérséklődött, ám teljesen továbbra sem szűnt meg. A legfejlettebb országokkal szembeni különbség részben abban mutatkozott meg, hogy a szolgáltatásban foglalkoztatottak számának növekedése Magyarországon egy-két évtizedes késéssel indult meg. Részben pedig abban, hogy a szellemi dolgozók 35%-os össznépességen belüli részesedését, ami 1980 körül a fejlett országokat jellemezte, Magyarország 1990-re sem érte el. Az elért 30% körüli arány a közepes fejlettségi szintnek felelt meg. A magyar gazdaság fejlettségéhez képest – egyes elemzések szerint – azonban valószínűleg még ez az arány is túl magas volt, azaz a termelés és a termelésirányítás túlzottan bürokratizálódott.”

A Romsics Ignác által leírt adatok szerint a magyar társadalmat a nyolcvanas években már nagymérvű mobilitás jellemezte, folytatódott a városiasodás folyamata, ebbe azonban belejátszott az a még ma is meglévő gyakorlat, hogy a községeket gyorsuló ütemben minősítették át várossá, 1960-ban már a lakosság 62%-a lakott városban, 200 kistelepülés pedig megszűnt. Ennek ellenére a falvakból való elvándorlás nem tartott lépést az iparosodás ütemével, így az ingázók száma erősen növekedett, a napi ingázók mellett, a számuk 1980-ban 1,2 millió volt, 300 ezer volt a távolsági ingázók száma. A reálbérek 1989-ig folyamatosan növekedtek, a heti munkaidő viszont folyamatosan csökkent, heti 44, majd 42, később 40 órára, ez azonban csak a felszínen mond ellent annak, amit a folyamatos munkáról fentebb írt. Az 1980-as években már bevezették a hetenkénti szabad szombatot, az emberek pedig a legkülönbözőbb formában végeztek túlmunkát. „A modern fogyasztói társadalmakra jellemző javak megszerzésére a magyar társadalom igen nagy energiákat fordított. A túlórákból, a háztájiából, majd a 'géemkázásból' és a 'végéemkázásból' származó többletjövedelmek jó részét igen sokan erre, azaz a Lajtától nyugatra megcsodált, s gyakran státusszimbólumként is kezelt termékeknek a megvásárlására fordították. Az ezek birtoklása érdekében végzett többletmunka méreteire jellemző, hogy egy automata mosógépért 1985-ben az Egyesült Államokban már csak 50, Olaszországban pedig 67 munkórát kellett teljesíteni. Magyarországon viszont 407-et! Az ekkor még igen modern és leginkább kurrens videomagnóért ugyanekkor az Egyesült Államokban 52, Ausztriában 193, s Magyarországon 2133 órát dolgoztak az emberek.” Romsics Ignác idézi Szelényi Ivánt, aki az 1968 utáni magyar társadalmat „kettős, egymással érintkező hierarchiaként írta le, amelynek nagyobbik felét a hagyományos redistributív-bürokratikus, a kisebbik felét viszont a nyereségorientált piaci viszonyok dominanciája jellemezte”.* Ez a kettősség a nyolcvanas években már nemhogy megfigyelhető volt, hanem különösen élesen mutatta meg magát, s alapja lett a rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi mozgásoknak.

*Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, 1999, idézett részek, adatok: 471., 477., 480., 481. és 498.

6.

Ők ennek az évtizednek az elején kezdték a közös életüket, nekik ekkor kellett megküzdeniük mindenért, mondja. Nem álló és áttekinthető, hanem mozgásban lévő, átalakuló társadalomba léptek bele, óvatosan, de kezdtek kialakulni a piaci árak, miközben ők, ahogy ma mondják, akkor ezt a kifejezést még nem használták, a mindenféle piaci lehetőség nélküli közsférában helyezkedtek el.

Másutt nem is helyezkedhettek volna el.

Gyermekeik születtek, a felesége otthon volt velük, ő pedig dolgozott a szerkesztőségben, órákat tartott, TIT-tanfolyamot vezetett, ha tudott, írt, tanulmányt, kritikát, s olvasott, ha tehetett, mindig olvasott, még ezek az évek is a tanulóévei voltak.

Ha nem azok lettek volna, akkor is olvasott volna, mindig olvasott, ahogy, ha teheti, olvas ma is.

Kénytelen megjegyezni, hogy azok az évek, az albréletekkel, a lakásvásárlással, a gyerekek születésével, nevelésükkel, a felvállalt munkákkal még mindig csöndesebbek, nyugodtabbak voltak, mint a mostaniak, amikor nagyjából már ismét ketten vannak Ágival, s az életük keretei is kialakultak.

Legalábbis azt hitték, hogy kialakultak az életük keretei, most, amikor ezt a könyvét írja, ismét átalakul körülöttük a világ, nem tudja, sikerül-e talpon maradniuk az átalakulások közepette.

A hetvenes években kilépett az otthoni világból, ha tudományoskodó kifejezést használna, akkor azt mondaná, hogy a poszttradicionális világból az adott időszak követelményeinek megfelelően a szellemi világba lépett át. Az ezerekilencszáznolcvankilenchez köthető változások megváltoztatták az életüket körülvevő társadalmi kereteket, ám érintetlenül hagyták, természetesen jókora leegyszerűsítéssel mondja ezt, mert az élet minden területén történtek változások, azt a mikrokörnyezetet, amelyikben éltek.

Most minden más kérdésen túl új kérdést kell az időnek velük kapcsolatban megválaszolnia, azt, hogy a maradék munkával tölthető idejüket az eddigi keretek között tölthetik-e el, vagy ezeket a kereteket, s velük együtt őket is elsodorja a változások sorozata.

7.

Mi marad meg az emberben a történeésekből? – kérdezi.

A kérdéshez újabb kérdés tapad. Mi őrződött meg benne az olvasmányáiból? – kérdezi, a maga világához hasonlítva a kérdést, egyre gyakrabban magától.

Ezt a második kérdést talán könnyebb megválaszolnia, mint az első. Ha szövegszerűen nem élne benne egyetlen sor sem, ha minden regény történeessora eltűnt volna az emlékezetéből, mondja, akkor is számtalan könyv világlátása őrződött meg benne.

A könyvek íróinak világhoz való viszonya, magatartása, alapmondandója.

Ha egy-egy könyvet ezeknek a fogalmaknak a segítségével próbál felidézni magában, akkor ma is képes visszamenőleg felfejteni a könyvek világát.

A valamikori történeésekkel kapcsolatban bele kell helyeznie magát a történeések idejébe, s akkor felsejlenek előtte azok körülményei, az azokhoz hozzákapszolódó beszélgetések, mondatok.

Az időt, az éppen történő időt kellene kizárnia magából ahhoz, hogy az a másik, a felidézett olvasások által megőrződött valamikori idő elfoglalhassa a maga helyét.

8.

Ági az évtized első felében otthon volt a lányokkal, ő végezte munkáját a szerkesztőségben, órákat tartott, író-olvasó találkozókra mentek, írni próbált, olvasott, tanult, próbálta megérteni azt a helyet, ahova került, kerültek.

Küzdöttek a megélhetésért, próbálták elviselni a mindennapok gondjait, az albrétből tanácsi albrétbe kerültek, később lakáshoz jutottak, környezetüket igyekeztek, mint mindig, a maguk képére formálni.

Akkor nyilván sokan többet dolgoztak nála, nagyobb terük nyílt második, majd harmadik állás vállalására, lehetőségük nyílt a napi munka után vállalati

géemkákban, munkaközösségben dolgozni, így többszörösét kereshették annak, amit a napi nyolc órában végzett munkájukkal kerestek.

A társadalomban kezdtek megjelenni a vagyoni különbségek, az emberek már nem bírták elviselni az egyenlőséget, vagy inkább azt, hogy semmijük nincs, minden rést, ami többletjövedelmet jelenthetett számukra, észrevettek, feltérképeztek, kihasználtak.

9.

Otthon, régi világában azt látta, hogy körülötte mindenki dolgozik.

Volt, aki hajnali négy órakor kapálással kezdte a napját a mezőn, héttől ötig kubikosmunkát végzett a munkahelyén, majd ismét kapálni ment a mezőre.

Nem tudja, hogy mikor pihent, pihent-e egyáltalán.

Szülei is mindig dolgoztak, ha pihenhetek volna, akkor a kertben dolgoztak, családjuk napi szükségleteit a kertből fedezték.

A nyolcvanas években is mindig dolgozott mindenki, ekkor már a másodállások idejét élték, nyilván sokan kerültek városba, így már nem tudták megtermelni mindazt, amire a családjuknak szükségük lett volna, ezért másodállásban pénzkereső munkát végeztek.

Azóta is mindig dolgozik mindenki, a lányai is, munkájuk az egész napjukat kitölti, családi életet csak este élhetnek.

Az, aki a magánszférában dolgozik, a szó szoros értelmében kora reggeltől késő estig dolgozik, szombat-vasárnap is. A másik szférában is sokan dolgoznak sokat, a lelkiismeretük működteti az intézményeket.

Újra felnő egy nemzedék, amelyik a magánélet fogalmával alig lesz majd tisztában.

Nem tudja, hogyan élnek majd a családjukban, nem tudja, mikor nevelik majd a gyermekeiket.

Túlságosan könnyű a fentihez hasonló mondatokat leírni, mondja, ezért kiegészíti az előbb leírt szavakat. A következő nemzedék is felneveli majd a gyermekeit, másképpen, ahogy az ő nemzedékük tagjai tették azt, s másképpen, ahogy őket nevelte fel a szüleik nemzedéke, de felnevelik őket, alkalmazkodva a világhoz, ahogy ők is tették.

Lehet, hogy ennek a nemzedéknek a tagjai többségükben már nem itthon élnek majd le az életüket.

10.

Gyerekkorától kezdve közösségben gondolkodott.

Az a társadalmi réteg örököltette rá a közösségben való gondolkodást, amelyikből származik.

Nagyanya biztosan nem olvasta a Légy jó mindhalálig című Móricz-regényt, de egész életében az abban foglalt magatartásmodellét képviselte. Ártani sem tudott volna senkinek, lehet, hogy a tisztas szegénység önvédelmi reflexe is segítette ennek a magatartásnak a kialakulását.

A szocializmus közösséginek hirdetett társadalma a paraszti világ közösségi társadalmára épült rá. Gyerekkorában, az iskolában, itt-ott, számtalan közösségi mesét hallott, olvasott, azóta is őrzi magában közösségi ösztöneit.

Közben meglepődött, amikor megtapasztalta a világ működését, azt, hogy közösségiség és jövedelmek kapcsán más hangzott el, mint ami történt.

Mindig a fennkölt eszméket hirdették, s mindig mások kisemmizéséhez jutottak el.

Meglepődött, amikor ezerkilencszáznolcvannégyben, első találkozásukról Grendel Lajos az individualizmusról beszélt neki, nem értette, amit Grendel az egyén önmagának való elkötelezettségéről mondott. Sokáig az egyéniség méltósága kifejezést sem értette, az a világ, amelyikből származott, mindig a kapcsolatokra, a kölcsönös emberi viszonylatokra figyelt.

A nyolcvanas években barátainak sokszor mondta, hogy fele fizetését bármikor odaadná, mondta ezt úgy, hogy nyilvánvalóan ő többet veszített volna, mint a barátai, mert ő a fizetésének a másik feléből aligha tudott volna megélni, szóval sokszor mondta, hogy a fele fizetését bármikor odaadná adósságtörlesztésre, bármire, ha tudná, hogy a gyerekeinek jobb, biztonságosabb élete lesz, mint nekik volt.

Később vállalkozó barátainak azt is mondta, hogy nekik is adózniuk kellene, vagy többet kellene adózniuk, mint amennyit adóznak, mert még a magas jövedelmükből sem húzódhatnak szigetre, nem élhetik le mesterséges szigeten az életüket. Ha a külön iskolát meg is tudják fizetni, külön utakat nem építenek nekik, külön környezetvédelem sem létezik a számukra s így tovább.

Aztán kiderült, hogy külön ez és külön az is létezik, s ha társadalmi szigetek nem is léteznek, szigetekre azért sűrűn lehet utazni. Magának rág mind, aki rág – soha nem gondolta, hogy József Attila sorai valamikor majd az egész Magyarországra érvényesek lesznek.

*Ryszard Kapuściński*knál olvasta: „Kétféle szegénység létezik: az anyagi szegénység és az igények szegényessége. A hatalom számára mindkettő kényelmes. Az első azért, mert a nélkülözés legyengíti az embert, nyomasztóan hat rá, mélyíti kisebbségi érzését; a második azért, mert az, akinek az igényei szegényesek, nem is tudja, hogy vannak olyan dolgok, amelyeket követelhetne, amelyekért küzdhetne, harcolhatna.”*

Ehhez annyit tesz hozzá, hogy a hatalom, a mindenkori hatalom számára létfontosságú a szegénység fenntartása, nem csupán a javak megszerzésének ösztöne tette ezt vele, hanem az uralkodni akarás ösztöne is.

Ezt tették a Kádár-rendszerben is, miközben a közösségiség hasznáról prédikáltak.

Olvasmányai, nem a tapasztalatai, akkor még nem a tapasztalatai azt is megértették vele, hogy minden ideológia, társadalmi mozgás, átalakulás ellenére a világot a pénz mozgása és mozgatása uralja. Al Gore-nak a globális változásokról írott könyvéből idéz pár adatot: „Az Egyesült Államokban a tőkejövödelmek 50%-a a lakosság felső 1%-ának ezredrészét gazdagítja. ... Érdemes megjegyezni, hogy ma az Egyesült Államokban nagyobbak az egyenlőtlenségek, mint Egyiptomban vagy Tunéziában. Az Occupy Wall Street (Foglaljuk el a Wall Streetet!) mozgalom is azért kaphatott lángra, mert sokan ráébrednek arra, hogy a felső 1% – akik mostanra többet birtokolnak, mint az alsó 90%

*együttvéve – vagyonkoncentrációja drámai mértékben növekedett. A 400 leggazdagabb amerikaiak – mindegyikük milliárdos – nagyobb a vagyona, mint a 150 millió, az alsó 50%-ot kitevő állampolgárnak. Sam és Bud Walton (a Walmart alapítói) öt gyermeke és egy menyje többet mondhat magáénak, mint az amerikai lakosság alsó harmada. Az éves jövedelmet illetően a felső 1%-hoz folyik be az összes jövedelem 25%-a, ami 25 éve még csak 12% volt. Míg az átlag amerikai adózás utáni jövedelme mindössze 21%-kal emelkedett az elmúlt 25 év során, addig a felső 0,1% esetében ez a mutató ugyanezen időszak alatt a négyszázszorosára nőtt.”***

Nem a gyöngébbek kedvéért jegyzi meg, hogy a Walmart a világ egyik legnagyobb kiskereskedelmi vállalata és a világ legnagyobb árbevételű produkáló vállalata.

Ebbe a világba egy tőkeszegény, a pénzforgalmat elemi szinten nem ismerő, még a kifejezéseket sem értő ország nem tud belépni.

*Ryszard Kapuściński: Lapidárium, fordította: Szenyán Erzsébet, Európai Utas – Századvég, 1993, 34.

**Al Gore: A jövő (A globális változás hat mozgatórugója), fordította: Hegedűs Péter és Takács Zoltán, HVG-könyvek, 2013, 40.

11.

Nem emlékszik arra, hogy milyen volt az, amikor még ketten voltak Ágival. Nem sokáig éltek így, az egyetem után alig több mint egy évet. Az azóta eltelt időszakban legalább harminc éven keresztül volt körülöttük gyermek, csak amikor Péter fiuk egyetemista lett, maradtak a hétköznapiakban magukra.

Az első alkalommal meglepődtek ezen, hirtelen nagy lett az őket körülvevő csönd.

Próbálja felidézni, milyen volt, amikor még csak ketten voltak. A munkára emlékszik, az iskolára Egerben, arra, hogy ment Ági elé a várba, s a családi vacsorákra emlékszik.

Igen, amikor ketten voltak, akkor is családi vacsorákat tartottak. Megterítették maguknak, s vacsora közben hosszan beszélgettek, elmondták egymásnak mindazt, ami napközben történt velük, s azt is, amin napközben gondolkodtak.

Családdá formálódásuk alighanem itt, ekkor kezdődött. Ma is mindent megbeszélnek egymással, mindenről tudnak, ami a másikkal történt.

Együtt járnak a legkülönbözőbb rendezvényekre is. Próbálja elképzelni, hogyan történt ez akkor, amikor Ági még otthon volt a lányokkal vagy Petivel.

Nyilván akkor ő egyedül ment az irodalmi estekre, kiállításmegnyitókra, aztán otthon mindent elmesélt Áginak. S Ági hozta a lányokat a legkülönbözőbb rendezvényekre akkor, amikor már hozhatta őket.

Ma ketten mennek minden rendezvényre, ha tehetik, akkor ketten utaznak el könyvbemutatókra, tanácskozásokra, s ő is ment az ásatásokra, az ásatásokkal kapcsolatos rendezvényekre, mindenhova, ahova mehetett.

12.

Emlékezetébe ugrik egy kép, a művelődési központban ünnepelték a Forrás huszadik születésnapját, ez már ezerkilencszáznolcvankilencre esett, a rend-

szerváltás évére. Sokan voltak akkor is, a sok komoly felnőtt között két gyermek, Zsófi nyolc-kilencéves volt akkor, Ági lányok hat.

Csöndben, minden pissenés nélkül hallgatták a verseket, felolvasásokat, és büszkén néztek az apjukra. Ezt a képet is őrzi magában, de tudja, hogy az egyik fiókban maga a lányok tekintetét megörökítő fénykép is ott lapul.

A kép képeket hív elő, sok képet.

Hiába írta korábban, hogy eltűntek annak az évtizednek a történései, nem, nem tűntek el, megvan minden kép, minden pillanat, hozzájuk kötődve pedig sorakoznak a történések.

A családról, a gyerekekről, a munkájáról, találkozásokról, estekről, beszélgetésekről sorakoznak a képek.

De mintha mégis mélyebbről kellene előhoznia magában az ekkori történéseket, mint a korábbiakat.

Lehet, hogy az egymásra torlódó emlékek oltják ki egymást. Azt gondolja, hogy az ő életében, s nyilván nemzedéktársai életében, több esemény történt, mint mondjuk a nagyszülei életében, de a történéseket nem biztos, hogy ugyanazzal a mélységgel élték meg ők, mint a példaként említett nagyszülei.

Ez sem pontos így. Ő maga mélyen megélte a történéseket, azok feldolgozására azonban nyilvánvalóan kevesebb ideje volt, mint amennyi a nagyszüleinek volt a velük történtek feldolgozására.

13.

Szívesen írnék a lányainkról, mondja, arról, amikor még aprók voltak, ahogyan szívesen írnék majd Petiről is, amikor az időben az ő aprógyermek-voltához eljutok majd – de nem tudom, hogy nem lépném-e át ezzel azt a határt, amelyet ebben a könyvben a magánélet és a közélet közé húztam.

Nem a magánélet és a közélet közé húzta a határt, hanem a magánélet és a világ közé, mondja.

Azt mondom, nem emlékezni nehéz, hanem írni minderről. Írás közben, ha az a magánélet felszínét megérinti, hihetetlen feszültségeket kell legyőznöm, hogy akár egyetlen sorral is előbbre juthassak, mondom.

Hirtelen döntés eredményeként szinte automatikus írással írom le a feltoluló emlékképeket.

Látom Zsófit, amint egri, kollégiumi-portási szobánkban azonnal megmutatja a falon „Ady bácsi” fényképét, azt is látom, ahogy első születésnapján ugyanabban a szobában a leterített hokedliba kapaszkodik, de áll büszkén a tortája mellett.

Látom azt is, ahogy a Népkertben a virágok között ülő kislányunkat lefényképeztem. Az akkor készült képet már régen láttam, de tudom, az a kép máig nem fakult ki, mondom.

Látom, a képet is látom, s azt a pillanatot is, amelyikben a kép készült, amikor Szegeden, a Somogyi Könyvtár előtti térben, Ágival közös, kedves terünkben Dömötör Mihály a lányunkat lefényképezte.

S látom Ági lányunkat, amikor ezerkilencszáznolcvannégyben, a két-hetes erdélyi utunk után Pécsen elfordult tőlünk, mert nem ismert meg bennünket.

Látom őket óvodába menet, hosszas beszélgetés közepette, látom őket első nyaralásainkon, a Balatonnál, Tóserdőn, s Galyatetőn, látom őket a Jesolóból Velencébe tartó hajón, hallatlan büszkeségükkel, hogy mindez megtörténik velük.

Látom Zsófit, akkor látom, úgy látom, ahogy a hosszú rohanás után az óvodában megpillantottam. Rohantam, mert az étkezdében, ahol ebédeltem, hallottam, hogy a körüton egy teherautó belerohant egy óvodás csoportba, abba a csoportba, amelyikbe a lányunk is járt. Nem őt ütötte el az autó, de ezt akkor, amikor a hírt hallottam, még nem tudtam.

Látom őket, ennél korábban, amikor az egyik panelház előtti homokozóban játszottak, s csak később tudtuk meg, hogy a csernobili atomfelhő akkor már Magyarország fölött volt.

Ágit is látom, s magamat is, amikor a lányok egy-két hetes távolléte után figyeltük, hogy mennyit változtak abban az időben.

Látom őket Ági ásatásain, most már leírhatom, a szelvény egyik sarkában, ahogy csöndesen játszanak.

Látom őket, ahogy iskolába mentek, az első babazsúrokon, s látom őket mindig, akkor is, ha nincsenek itthon. Ahogy Petit is látom, a kertben játszik, később könyvtárba megy, s olvas, az iskolát alig elkezdő gyerekként már könyvtárba járt és sokat olvasott.

Amikor ennek a szövegfolyamnak az első részét megírta, s azt kiadásra készítette elő, szinte minden tömb mellé képeket helyezett. Könnyen tehetette ezt, a képek ott éltek a tudatában, valójában azokat írta le, hozzájuk fűzött megjegyzéseket. A képeket előkereste a fiókokból, elkérte a hűgától azt, ami otthonról nála őrződött meg, egy-egy kép után valóságos nyomozást indított, lelőhelyük az elkészült könyvben megtalálható. Az akkori könyvhöz hasonlóan a mostanihoz is képek tucatjait vehetné elő.*

*Füzi László: Világok határán, Kalligram, 2010

14.

Ezekben az években ismerte meg azt a várost is, amelyikben már harminc éve éli az életét.

Harmincnál is több éve annak, hogy először nézett szét a kecskeméti főtéren, azóta szinte naponta keresztülmegy rajta, korábban, ha akarta volna, akkor sem tudta volna kikerülni egyetlen alkalommal sem, hiszen munkahelye a városba kerülése óta mindig itt, vagy a tér közvetlen közelében volt.

Az elmúlt évek alatt láthatta a tér napi életét, talán nincs is olyan sarka, szöglete, ahol egy ismerőssel-baráttal ne találkozott volna, ne állt volna meg velük egy-egy szóra vagy hosszabb beszélgetésre, azt is látta, hogy a tér naponta, mi több, még napszakonként is külön-külön ritmus szerint éli az életét.

Nemcsak napszakonként, hanem évszakonként is, mondja, tavasszal, nyáron és ősszel a fák és bokrok uralkodnak rajta, télen viszont rideggé válik, az emberek visszahúzódnak az épületekbe, s a város, a nyitottnak és befogadónak tudott

város is visszahúzódik ilyenkor önmagába, a polgári örökségként létező házak, épületek az elzárkózást hirdetik.

Természeti jelenség ez a tér, él, lélegzik, létezik.

15.

Azt, amit az előbb leírt, fenntartásokkal kell kezelni.

Két évvel ezelőtt megváltozott az élete, a munkája más, összetettebb lett, mint korábban volt, s a szerkesztőség is újabb helyre költözött, immáron nem a főtéren található, hanem a főtértől hárompercnyi távolságra.

Akkor, amikor először elindult a Kerámia Stúdió irányába, a könyvtárnál megnézte az óráját, s megnézte akkor is, amikor a Stúdióhoz ért.

Hárompercnyi volt az út.

Három perc, s érezte, hogy kikerült a főtér vonzásából, itt már más térképző erők uralkodnak, mint a főtérenél.

Raadásul a stúdió a lakásuk irányába esik, így reggel és este, amikor megy be dolgozni, aztán indul haza, nem megy keresztül a téren.

Hónapokig fejet lehajtva dolgozott, tudta, hogy azokban a hónapokban semmi mást nem tehet, csak dolgozhat.

Nagyobbrészt így van ezzel most is, csak időnként pihenőket is megenged magának.

Ilyenkor kimegy a főtérre.

16.

Természeti jelenség ez a tér, mondta, de teremtett jelenség is, éppen ez a tér tanította meg arra, hogy egy tér, ha valóban jogot formál erre a kifejezésre, akkor több, mint önmaga, egy-egy közösség léte, környezetéhez és a világhoz való viszonyulása mutatkozik meg általa. Egyáltalán nem tartja véletlennek, hogy a terek létevéla, lélektanával nemcsak az építészek, hanem tudós írók, gondolkodók is foglalkoznak.

A szépség kifejezéshez nehezen kapcsolódik a funkcionalitás szóban kifejeződő ridegség, mégis azt mondja, hogy ennek a hosszú évszázadokon keresztül formálódó térnek a szerkezete mélyen benne gyökeredzik a tágas síkon laposan elterülő város történetében. Ez a tér ugyanis nem önmagában létezik, hanem valóságos tércsoportok együttese, s így, lassú terjeszkedésével, szétfolyásával szinte leképezi a város egészének formáját.

Maga a főtér, ha önmagában nézzük, őrzi a hagyományos főterek négyzetes-téglalap alakú formáját, a hozzá kapcsolódó, s belőle indulóan kiöblösödő terek viszont a különböző városrészekkel való kapcsolatra utalnak, ha szabad ismét ezt a kifejezést használnia, funkcionális egységet teremtenek a központ és a tőle távolabbra eső területek között. A szélesen elfekvő alföldi városban ugyanis a közép-pont irányába haladva szűkült le a tér úgy, ahogy ehhez a ponthoz illően le is kellett szűkülnie, a főtéren kívül maradt a város hétköznapi élete, a valamikori természet-szerű állathajtásokkal, a külső tér irányába egyre növekvő forgalommal együtt.

A tércsoport mára sem formálódott egységes egésszé, a zsinagóga és a Cifrapalota között, a vasút irányába a Rákóczi út zöld foltja mellett vezetődik le a forgalom, a Csongrádi út irányába a Kálvin téren, kicsit odébb pedig a Kéttemplom közön keresztül lehet eljutni, itt, az egykori ferences kolostor, a mai Kodály Intézet előtt ismét csak egy picike térrel találkozunk, a Városháza előtt önálló térként jelenik meg a Kossuth tér, innét – a Batthyány utca mellett – a Lestár téren lehet kijutni a város szűken vett középpontjából, a másik irányba viszont a Széchenyi téren keresztül lehet kijutni a városközpontból, míg a főtér középpontjából – a Kálvin térrel ellentétes oldalon – az Arany János utcán keresztül újabb térhez jutunk, a hajdani – és most már ismét ezt a nevet viselő – Gyenes térre, a két említett „végpont” között pedig ismét két teret találunk: az evangélikus templom előtt kinyitott, s roppant bájos terecskét, s a megyei könyvtár háta mögött létrejött új teret. Ezt a nagy téregyüttest a város történetiségét magukba sűrítő épületek kisebb-nagyobb tömbökre tagolják, a tér egységessége azonban nyilvánvaló, ennek felismerése eredményezte a terület „zárttá” formálását, azt, hogy a Kiskörúton belüli területet a korábbinál jóval nagyobb mértékben lezárták az autós közlekedés elől.

Cs. Szabó László, a kiváló esszéista, tudós, város- és művészettörténész a huszadik század elejének kolozsvári főterét így írta le: „Az a hatalmas, négyszögű piactér, a négy oldalról merőlegesen ráfutó utcákkal úgy volt kiszabva a 14. század óta, hogy még eszményi reneszánsz városok mértanba szerelmes, olasz tervezői is nagyot néztek volna, ha látják. Vajon ki lehetett a névtelen, nagystílű rendező, olyan igényű, mint egy városalapító császár? Sok-sok évszázadban gondolkozhatott, mert ma se szűk még. Talán ezer évig látott előre, mint valamikor a magabiztos rómaiak, akik egyébként az Óvár területét erődnek használták s megrakták őrséggel.”*

*Cs. Szabó László: Város a század elején, in: Cs. Szabó László: Hűlő árnyékban. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1982, 7.

17.

Ennek a térnek a valódi funkciói túlmutattak a térbeli központon, a tényleges központban ugyanis ott kellett lenniük azoknak az épületeknek, amelyekhez kapcsolódva a közösségi-városi élet zajlott. A kecskeméti főtéren a Városháza mellett áll a katolikus Nagytemplom, a főtér együttesén belül pedig megtaláljuk a ferences templomot, a református templomot, a – most már új feladatot betöltő – zsinagógát, az előbb említett, gyönyörűen kibontott, s önálló, kicsi térrel megajándékozott evangélikus templomot, s a görögkeleti templomot, a templomok együttese önmagában is a toleráns város gyönyörű jelképe...

A téren iskolát, pénzügyintézeteket, gyógyszerteret, könyvesboltot találunk, itt volt a Sajtóház is, annak a belső udvarra néző tetőterében volt a szerkesztőségük. Szívesen mondaná, hogy minden ott van ezen a téren, aminek ott kell lennie, de ma már ezzel nem mondana igazat. A múlt idő használata talán helyesebb, annak ellenére, hogy ez a tér máig él, működik.

Minden ott volt ezen a téren, aminek ott kellett lennie, ezt mondja, s hozzáteszi ehhez azt is, hogy ma már nincsenek egyetlen központtal bíró városok.

Feltehetően ezért érzi azt, hogy a főtér valódi központ jellege eltűnőben van. Eltűnőben van, mert a százezernél több lakost számláló Kecskemét megszűnt egyközpontú város lenni, új kereskedelmi, jogi, pénzügyi, üzleti központok alakulnak ki, s ha egy városban nem kell mindenkinek napjában legalább egyszer a főtéren keresztül mennie, akkor ez a tér megszűnik természetes központ lenni.

18.

A főtérnek, városközpontnak az eddigiekben említett belső egysége eredményezte azt, hogy a Vasútparktól indulva zöld szigeteket találunk a város belső pontjain, a főtéren még mindig (nagy szó ez!) önmagába húzódhat vissza az, aki a tér belső szögleteinek egy-egy padjára ül le.

Azzal, hogy a főteret a Nagytemplom háta mögötti részre rányitották, mint-ha a Rákóczi út szimmetrikus tükrözését végezték volna el, a templom mögötti kicsi tér, a művelődési központ és a Megyeháza előtti zöld szigettel folytatódik... Kerényi József, a kecskeméti főtér szépségének megérzője, a város legendás főépítészé mondta azt, hogy az épületek külső falai, a térfalak egymáshoz való kapcsolódásukban nyerik el értelmüket, míg az épületek önállósága belső tereikben mutatkozik meg. Az épületek önálló léténél is fontosabb, hogy környezetükkel, a tér zöld foltjaival szinte összeolvadnak, ez az összeolvadás jelzi, hogy ez a tér soha nem akart más lenni, mint egy alföldi város főtere.

A tér egyik sarkán lévő fáról pár éve még szedret lehetett enni, aztán a fát kivágták, itt is ugyanúgy találunk akácfákat, mint az Alföldön szinte mindenütt, a polgarosodásra az épületeken túl a tér új – s nem kis vihart kavart – díszburkolata utal, ahogyan ezt teszik a korábbi századelőre visszautaló, az elmúlt években felállított kandeláberek is. Ezzel együtt az épületek apró, funkcióval már az építésük pillanatában sem bíró tornyai és díszítései valamiféle mesevárost is felidézhetnének.

Ha Kecskemét nem is meseváros, de mindenképpen keleti város, ha megállunk egy havas téli este a Városháza előtt, fényei, homlokzata, a homlokzat megtört felületei, finoman kidolgozott részletei, a tető mázas cserepei, akárcsak a Cifrapalota díszítései nemcsak mesés, hanem keleties hangulatot is árasztanak. Nem véletlenül, hiszen Kecskemét a nagy keleti sztyeppe utolsó nyugati városa, a várost körülfogó síkság a maga rideg világával sokáig őrizte történelmünk keleti hagyományait. Ha valóban szép ez a főtér, márpedig az, annak gondolom, akkor szépsége a hely helyzetének megéléséből, kiteljesedéséből származik, abból, hogy a város és a tér – falaira, teremtet és természetes környezetére, szerkezetére, építészetére és szellemi világára gondolok itt – egyé tudott olvadni egymással.

A térnek a helyhez való kötődését mi sem jelzi jobban, mint az, hogy különbözik az alföldi városok főtereitől.

19.

Alapigazsággént fogadja el, hogy száz év alatt egy városban, s így annak főtérén is alapvető változások mennek végbe. Ha így van, mondja, akkor egyharmadnyi évszázad alatt is fontos változásoknak kell lezajlaniuk.

Most, hogy írja ezt a könyvet, lesz harminchárom éve annak, hogy először végigment a kecskeméti főtéren.

Hagyja most a várost, csak a tér változásait nézi. A változásokat nem rendszerezi, s nem is elemzi őket, pusztán leírja azt, hogy mi változott a téren azalatt az idő alatt, ami óta ő is a városban él. Először is megváltozott a tér burkolata, a tér nagyobbik részére díszburkolat került. A térnek a valamikori Sajtóház előtti, elkülönülő részén felszámolták a szovjet emlékművet, ennek helyén, ugyancsak a tér többi részétől elkülönülve létező kisebb teret építettek, itt az oszlopokat kerámiatáblák díszítik, ennek egyikéhez-másikához ő adta a díszítőelemeket, szövegeket, ezt megköszönve égették bele a nevét az egyik agyagtáblába. A főter középpontjába Hírös forrás névvel szökőkutat állítottak, oda, ahol a téren keresztülhaladó két út találkozik. A Rákóczi út elejéről, a térről szembenéző tanácsköztársasági emlékművet, népszerű nevén a Vasmarcsát eltávolították, a Cifrapalota homlokzatát felújították, az épület sarkán, az eredeti helyén bejáratot alakítottak ki, a bejárat fölé, ugyancsak az eredeti módon elhelyezték a Cifrapalota feliratot. A térről kivezető Kéttemplom köz állapota az elmúlt két évtizedben leromlott (a Rákóczi utat viszont felújították), a Városháza állaga is erősen romlott, ennek faláról eltávolították Sinkó Ervin emléktábláját, ahogyan a közelben lévő művelődési központ is elvesztette Erdei Ferenc nevét. A Városháza teraszáról rendszeres harangjáték szól, ez nem volt korábban.

A tér közelében új épületek emelkedtek, a könyvtaré és a Malom plázáé, az utóbbi felépítése a hajdani malom helyén nagy vitát váltott ki, ezzel eltűnt annak a lehetősége, hogy a malom jellegzetes és a városhoz kötődő épületét kulturális célra hasznosítsák.

Minden változás ellenére még mindig vannak zöld szigetek a téren, ezekben még mindig el lehet rejtőzni, üldögélni lehet egy magányos padon, nézelődni is lehet még, s olvasni is lehet még.

20.

Családi életük a főtéren, de még a tágabban vett belvároson is kívül zajlott. A széchenyivárosi albérlet után kerültek a Leninvárosba, a Lenin-szobor melletti házba, ma ez a ház, noha nem mozdult el a helyéről, a Rávagy téren áll, annak előtte is így hívták ezt a teret, aztán újra a Széchenyivárosban éltek, annak az akkori szélén, s onnét jöttek a Vacsiközbe. A Rávagy teret leszámítva valamennyi általuk lakott lakás körülbelül egyenlő távolságra van a főtértől, huszonöt-harminc percnyi járásra. Régebben általában busszal járt be a városba, mostanság inkább gyalog, vagy Ágival kocsival.

Időbe teltett, míg minden irányban megtapasztalta a város, így mondja, képviselt szélét. Ez a város ugyanis nem határozott vonalakban ér véget, szinte átnő a körülötte lévő falvakba, vagy szórt házak hosszú sorával terjeszkedik beláthatatlan távolokig. Nagy telken álló házak, az egész telket körbefogó, téglából épített kerítéssel, sokszor minden fa és bokor nélkül. Nem tudja, hogy a valamikori tanyák előképet jelentettek-e ezeknek az egymástól távol álló házaknak a felépítéséhez, vagy inkább az úgazdag elkülönülés hívta életre őket.

A tanyáktól mindenesetre különböznek, s nemcsak méretben, hanem lelkületben is. Nem hasonlítanak a Pintér Lajos által megírt nagymama-arcú tanyákra, itt a kerítésen belül vad kutyák őrzik gazdáik vélt nyugalmát.

21.

Kecskemétre kerülésükkor, a Széktói stadion is távolinak tűnt a várostól, ma bármikor kigyalogolna oda, ha volna kedve és ereje focimeccsre menni.

De nincs.

Valamikor még volt, igaz, csak egyszer-kétszer, aztán úgy döntött, hogy soha többet nem megy ki meccsre. Emlékszik egy Kecskemét–Kazincbarcika meccsre, még a nyolcvanas évek közepéről, talán az NB II-be jutásért avagy maradásért játszották, osztályozó volt. Tétmeccsnek számított, nagy küzdelmet várt, de a játékosokat nem érdekelte, hogy mi lesz az eredmény, következésképpen az sem, hogy mi lesz velük, mert hát valamennyire ennek a meccsnek az eredményétől is függött pályájuk további alakulása.

Tíz évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna egy ehhez hasonló, lélektelenül lejátszott mérkőzés.

22.

Az eltelt időben számos tanulmányt, könyvet olvasott el Kecskemét történelméről, múltjáról. Valamennyi nézőpontjától különbözik Szilágyi Zsolt Homokváros című munkája.

Szilágyi Zsolt Kecskemét fejlődéstörténetét történeti földrajzi nézőpontból mutatja be, s ebben a fejlődéstörténetben három jól elkülöníthető lépcsőfokot ír le, a 14–15. századi szint a 16–17. századi szint alapját jelentette, ez az utóbbi a város 19. századi látványos fejlődését alapozta meg, mondja a szerző. Elemzésének a lényegét az adja, hogy ennek a folytonosságnak a meghatározó tényezőit mutatja meg, majd a város sokarcúságát írja le, a várost homokvárosként, tanyás városként, barackvárosként, piacvárosként, gyermekvárosként is leírja, majd azt mutatja meg, hogy az a sokarcúság miképpen olvadt bele a nyitott város képébe.

A maga pár évtizedes tapasztalatát látta igazolva a történeti elemzés által.

Idézi Szilágyi Zsolt összegzését: „A város földrajzi adottságai a helyi mentalitás nélkülözhetetlen elemét képezték. E viszonyrendszer nélkül a kecskemétiség veleje ‘megfoghatatlan’. Ezért olyan fontos a Homokváros, a Tanyás város, a Piacváros és a többi arc hangsúlyozása. Ez mind ugyanaz a város. Az arcok ezért egymás nélkül nem értelmezhetők, és csak együtt jelentik azt, amit. Ezeken keresztül érthető meg az említett kecskemétiség több szintje. Az évszázadok során, a sajátos városfejlődésből levezethetően, egy erősen földhözköttött vállalkozói, ‘parasztpolgári’ mentalitás alakult ki, amelynek – a földbirtokon túl, a kortársak szerint – központi eleme volt a ‘kereskedői szellem’ és a ‘vagyonserzési vágy’. Mindez hatással volt a sajátos társadalomszerkezet kialakulása mellett arra is, ahogyan például a szociális ügyeket kezelték, és ahogyan a kultúra hangsúlyos szerephez jut(hat)ott a városban a 20. század első felében. Még akkor is felfejthető

a helyi mentalitás többrétűsége, ha időközben a város hírnevét a 'valóságosnál' csillogóbb máz vonta be. Így kerülhetett Kecskemét a 'gazdagváros' vagy a 'parasztváros' szerepébe, de a kortárs írók tollán keresztül így kerülhetett az akkori politikai narratívába is – mint a Gyermek és a Gyümölcs városa. Hogy e gyakorlatban mögöttes tartalmak húzódtak meg – nem kétséges.'"

*Szilágyi Zsolt: Homokváros. Kecskemét történeti földrajzi látószögek metszetében, Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány, 2012, 152.

23.

Miután leírta a főtérrel azt, amit leírt, végigsétált a főtéren.

Nem tervezte ezt az utat, teátrális lett volna, ha utólag ellenőrzi az érzéseit, gondolatait.

Úgy alakult, hogy Ágival végigsétáltak a főtéren.

Régen tették ezt meg. Régen még vásárolni jártak, üzleteket néztek, mostanra ez eltűnt az életükből. Szombat reggel kimennek a piacra, aztán elmennek az egyik nagyáruházba, megveszik mindazt, amire a jövő héten szükségük lesz, újabban ennyi a vásárlás. Cipőt, ruhát, ha keresnének is, a főtéren már alig-alig találnának maguknak, a könyvesboltban, nem a régiben, az már megszűnt, hanem az annak a helyétől egy sarokra lévőben egyre kevésbé talál magának könyvet.

Most, amikor végigsétáltak a téren, péntek délután volt, öt óra lehetett. Kiállítás-megnyitóról jöttek, s bort kerestek ajándéknak is, s maguknak is. Volt idejük arra, hogy a város legjobb szakboltjába menjenek be, így kerültek a főtérré.

Péntek délután volt, öt óra felé járt az idő, a március közepi hirtelen tavasz addigi legelegebb napja volt.

A város akkorra már elcsöndesedett, a főtér legalábbis csendes volt akkor.

Ismét megnézte magának a Városházát s az előtte lévő teret, a burkolatot.

Élvezték a napsütést, örültek egymásnak, s közben valamiféle elrendezettséget, állandóságot is érzekelt.

Mintha öröktől való lett volna a pillanat, s mintha öröktől való lett volna az a térrészlet, amelyikben éppen álltak.

24.

Annyi tudatosság minden, egyébként máig megőrzött naivitása ellenére már a nyolcvanas években is volt benne, hogy a társadalmi változások szükségességét felismerje.

Úgy gondolja, hogy teljes joggal, s nem az utókor által biztosított tisztánlátással mondja, a társadalmi tapasztalatai éreztették meg vele akkor, hogy mindennek meg kell változnia.

Az iskoláknak, a tanításnak, a folyóiratoknak, a könyvkiadóknak, a magyar-román viszonyoknak, mindennek.

Tudta, hogy vannak megfigyelések, tudta, milyen bűnököt követtek el a múlttal szemben, tudta, hogy csonkítják meg a magyar irodalmat.

Tudta, mert olvasott róla, hogy a nagyvállalatok kerítésein belül munkanélküliség van, fizetett munkanélküliség, s hogy számos nagyvállalat több veszteséget termel a népgazdaságnak, akkor ezt a kifejezést használták, mint amennyibe a dolgozóknak kifizetett munkanélküli segély kerülne. Tudott a KGST-n belül érvényesülő politikai érdekekről, s arról, hogy ezek felülírták a gazdaság törvényeit.

Tudott minderről, de hiába rakta egymás mellé mindazt, amit tudott, s hiába tudta, hogy az annyit emlegetett Nyugaton jobban élnek az emberek, tudása mégsem állt össze egységes tapasztalattá.

Másképpen mondja ugyanezt, lehet, hogy ez a sokat emlegetett egységes tapasztalat létezett, de fel sem merült benne, hogy a számára adott világ belátható időn belül megváltozhat.

25.

Sajátos viszonyt alakított ki az idővel, az akkori világgal, s természetesen az irodalommal.

Bármennyire is fontosnak tartotta, hogy a művek arról a korról beszéljenek, amelyekben létrejöttek, korán megtanulta, hogy ha tudnak is valami újat mondani megteremtődésük időszakáról, ezt áttételek, távolságtéremtések nélkül nem tudják megtenni.

Benne élt azokban a problémákban, amelyekről olvasott, benne élt azokban a művekben, regényekben, versekben, amelyeket olvasott.

Időnként megkérdezte magát, melyik időben is él, abban, amelyikben az általa olvasott regények hősei élnek, vagy abban, amelyikben mégiscsak ő él. Munkája is segítette ennek a tapasztalatnak a kialakulását. Nem azt mondja, hogy egy irodalmi folyóirat szerkesztése kizárja az embert a világból, azt viszont mondja, hogy a szerkesztő csak erős áttételekkel tud kapcsolódni a világhoz.

A térről ugyanazt gondolta, amit az időről is gondolt.

Ugyanezt gondolja róla ma is.

A Kádár-korszak egynemű világot teremtett, ez mégiscsak segítette a világgal való kapcsolatának a kialakításában. Ment be a szerkesztőségbe, s arra gondolt, vajon kik élhetnek azokban a házakban, amelyek előtt elment. Kik élhetnek a földszintes házakban, azokban a szobákban, amelyekbe egy-egy pillanatra betekintett, kérdezte magától.

Azt, hogy kik élnek azokban a házakban, nem tudta volna megmondani, de azt igen, hogy mennyiből élnek, mekkora lehet a fizetésük, s így tovább, azt igen.

Akkor majdnem mindenkinek egyforma volt a fizetése.

Ma egyetlen hasonló kérdést sem tudna megválaszolni, még a legközvetlenebb szomszédjukkal kapcsolatban sem.

Ők sem róluk.

26.

Másik, ehhez hasonló tapasztalata Szegedhez kötődik.

Nem tudja, mikor kezdett el tanítani Szegeden, az egyetemen. Egy darabig tanított, aztán szóltak neki, hogy elfogyott a pénz, már nem kell tanítania, aztán

újra szóltak, hogy most megint kellene órát tartania, így ment ez húsz-harminc éven keresztül. Mindig nagyon keveset fizettek neki, de ez nem foglalkoztatta. Az volt a fontos, hogy taníthat, az emberekkel, diákokkal való kapcsolat hiányát mindig nehezen élte meg.

Most éppen nem tanít Szegeden, s máshol sem tanít. Ez a mostani szakítás drasztikus volt, nyilván azért, mert már ő maga is belefáradt a megoldatlan és megoldhatatlan helyzetek sorába.

De most valami egészen másról akart beszélni.

Amikor Szegedre ment, akkor általában a délben induló vonatra ült fel. A múzeumnál még elbúcsúzott Ágitól, a vonaton átnézte a magával vitt újságokat, könyveket, legalábbis belenézett egyikbe-másikba, Szegeden az állomásról besétált az egyetemre, másfél-két órát beszélgettek Ilia tanár úrral, utána megtartott két szemináriumot, aztán sietett ki a vasútra, Ági esténként kocsival várta Kecskeméten. Legalább nyolc órát volt távol, úgymond Szegeden járt, de a maga világából egyetlen pillanatra sem lépett ki, közvetlen szegedi tapasztalatot nem szerzett.

Míntha zárt folyosóban járta volna a maga útját, a konkrét időtől és konkrét tértől elzárt folyosóban.

Az Eszmélet tizenkettedik részét másolja ide: „Vasútnál lakom. Erre sok / vonat jön-megy és el-elnézem, / hogy’ szállnak fényes ablakok / a lengedező szösz-sötétben, / Így iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok / s én állok minden fülke-fényben, / én könyöklök és hallgatok.”

27.

Most is képeket jelenít meg gondolkodásában, azokról ír, csak hogy ezek a képek valóságos mivoltukban talán még nehezebben vehetők elő, mint az előbb említett, ezeknél jóval korábban készült képek.

Annak ellenére, hogy itt vannak körülöttük.

Itt vannak körülöttük, de nem tudja, hogy hol keresse őket. Vagy egy fiókban, vagy egy dossziében, pár albumot is megtöltöttek képekkel, leginkább az utazásaikról, de az egész képmennyiség rendezetlenül, immáron áttekinthetetlen mennyiségben veszi őket körül. Mióta beköszöntött a digitális fényképezés időszaka, már nem nagyíttatnak ki képeket, elmentik őket a számítógépük memóriájába vagy egy pendrive-ra, s ott őrződnek majd, amíg...

Amíg el nem tűnnek az említett géppel, számítógépes eszközzel együtt, mondja. Ő maga sem tudja már számon tartani a képeket, s biztos abban, hogy ezek a képek már soha nem válnak a családi emlékezet formálóivá.

Így vannak szinte mindennel. A könyvtárát már nem tudja áttekinteni, kettős-hármas sorokban sorakoznak a könyvek a polcokon, azt, hogy mit őriz a hátsó sorokban, nem tudja. Ha meglát valahol egy rést, akkor oda azonnal bedug egy könyvet, ha nem akarja, hogy a szeme elől eltűnjön egy könyv, akkor az ágya melletti kis szekrénykére teszi.

Azt tudja, hogy milyen könyve van, pontosan tudja, hogy melyik könyvet hol és mikor vásárolta, de azt nem tudja, hogy egyik vagy másik könyve éppen hol van.

Az ágya melletti szekrényen két könyv vívott ki magának állandó helyet. Az egyik könyv Weöres Sándor Magyar etűdök című kéziratos füzetének hasonmás kiadása, a másik Tandori Dezső Válogatott versek című kötete.** A Magyar etűdöket az ötvenes évek legelején írta a füzetbe Weöres Sándor, 1951. okt. 8-án ajándékozta Károlyi Amynak („Bókusnak Rókus”), az ákombákom betűkkel írt versek mellett színes ceruzás rajzok állnak, gyermeki egyszerűséggel. A versek többsége ma már ismert, általában gyermekversekként olvassák őket a felnőttek a gyermekeiknek, így voltak ezzel ők is. A kézírások és a rajzok számára a művészet őstermészetességét jelentik, ráadásul minden társadalmi-politikai vonatkozás nélkül. A Tandori-válogatás Ferencz Győző munkája, hajszálvékony vonal a Tandori-tengerben, vezeti az olvasót.*

*Weöres Sándor: Magyar etűdök – Száz kis énekszöveg, Tercium Kiadó, 2006

**Tandori Dezső: Válogatott versek, Válogatta, a jegyzeteket és az életrajzi jegyzetet írta: Ferencz Győző, Osiris Diákkönyvtár, 2006

28.

A körülöttük lévő mikrovilág leírása akár a rendetlenség látszatát is kelthetné.

Nem, nem rendetlenek, nem tartja magukat rendetlennek, inkább azt mondja, hogy nem tudják követni az őket körülvevő, s egyre tömegesedő, egyre több tárgyat, eszközt, könyvet gyártó világ változásait. Ha valaki a mobiltelefonról beszélt volna neki a nyolcvanas évek első felében, akkor, amikor a maguk vonalas telefonjára vártak, ráadásul erről a vonalas telefonról azonnal kiderült, hogy a rajta keresztül folytatott beszélgetéseiket lehallgatják, akkor nem hitte volna el, hogy egyszer lesz majd okostelefon is, ráadásul ez a szerkezet már az ő életükben általánossá válik majd, nem beszélve arról, hogy ez a szerkezet eltünteti, magába olvasztja a fényképezőgépet is, s szinte a szerkesztőség egész technikai eszköztárát.

Az, hogy a mobiltelefonokon folytatott beszélgetéseket már alapszinten lehallgatják, senkit nem foglalkoztat.

Nem tudták követni az őket körülvevő világ technikai változásait, mondta, de hozzáteszi ehhez azt is, hogy valójában nem is akarták azokat, ő legalábbis annál többre, hogy elemi szinten tudja használni ezeket az eszközöket, nem törekedett.

Törekedhetett volna többre is, megtanulhatta volna mindazt, amit más is megtanult, de mindig úgy érezte, ha mindazoknak az eszközöknek, amelyek körülveszik, megtanulja a teljes alkalmazhatóságát, nem maradt volna ideje munkára, olvasásra, írásra.

Feltehetően ezért érzi egyre gyakrabban magát úgy, mint az, aki kívül került a világon.

A technikai eszközök egyébként mindig foglalkoztatták, ma viszont, amikor szinte tobzódhatna bennük, már szinte minden velük kapcsolatos érdeklődés hiányzik belőle. Korábban hosszan kereste magának a rádiókat, végül egy VIDEOTON rádiónál kötött ki, hatalmas hangfalai voltak. Ezt egy SONY toronyra cserélte, kazettát és CD-t egyaránt le tudott játszani benne. Most azt mondja, kazettát már időtlen idő óta nem hallgatott, CD-t máig viszonylag sűrűn hallgat, ezt a tornyot viszont rádiózásra már nem használ-

ja, mióta a világhálóról érkeznek a tévéjükbe a jelek, s csak így, a tévén keresztül rádiózhathatnának, ezt viszont nagyon ritkán teszik meg, így rádiózásra marad a konyhai kisorádió. Máig őrzik a lemezeiket, régen egész estéken át hallgattak Ágival lemezeket, ezt ma már nem teszik meg, noha a lemezjátszók eltűnése után már újabb időszakot élnek meg, most ismét lehet lemezjátszót vásárolni. VHS kazettáikat már nem tudják lejátszani, DVD-ket már nem gyűjtenek, a tv memóriájában ötven órnyi anyagot tárolhatnak, aztán a gépezet önmagától kezdi törölni a tárolt filmeket. Minden egy irányba mutat, a számítógép irányába, azon keresztül tájékozódnak, s ideig-óráig benne őrződik az, amit fontosnak gondolnak megőrizni.

Mióta a mobiltelefonjával is tud képeket készíteni, rájött, hogy önmaga memóriáját a fényképezéssel hosszabbíthatja meg. Korábban a képek hívták elő azt, amit megőrzött a világból, most a képek helyettesítik a naplóírást, azok segítségével őrzí emlékezetében a történeteket.

Nem tudja, hogy a különféle eszközökkel készített képei milyen digitális temetőben tűnnek majd el.

29.

A képek előkereshetőek lennének, a mostani feljegyzéseihez nem azért nem kapcsol képeket, mert nem találja őket, hanem azért, mert ezekhez a jegyzetekhez nem akar képeket kapcsolni.

A korábban megjelent kötetben közölt képek még neki sem, még neki sem, mondja, pedig ő igazán érintett volt a képek körüli világban, szóval még neki sem csak a személyes vonatkozásokról beszéltek, úgy gondolta, hogy az abban a könyvben leírt régi, s a múltba vesző otthoni világ elevenedett meg általuk.

Ezt a mostani írást félti, attól fél, hogy a mostani feljegyzések egy szerkesztő emlékirataivá állnak majd össze, pedig annyi mindent szeretne írni, emlékiratot azonban biztosan nem. Attól is fél, hogy olvasónaplóvá alakul majd át ez az újabb könyv, olvasónaplót sem szeretne írni, éppen ezektől a formáktól akar menekülni ebben a könyvben.

Ha azok a régi képek az említett könyvben a régi világot mutatták be, akkor az ebbe a könyvbe illeszthető képek a kortársaknak az ő személyes világát mutatnák be.

Ezt a személyességet akarja elkerülni, ezért nem közöl itt képeket.

30.

Zsófi első születésnapja után, akkor, amikor a tortája mellett álló kislányról készült fényképet nézte, elhatározta, hogy lányáról és születendő gyermekeiről tizennyolcadik születésnapjukig minden születésnapjukon készít egy fényképet, felnőtté válásukkor ezzel ajándékozza meg őket.

Fogadalmának nem tett eleget.

Nem azért nem tett eleget, mert nem szavatartó ember, hanem azért nem, mert a körülöttük folyó idő s a történetek gyorsasága, tömege félresodorta ezt a szándékát is.

Azt is, hogy akárcsak a maga kis gyűjteményeiben, a fényképek, levelek, könyvek tömege között rendet tartson, a számára legfontosabb filmeket, CD-ket ott-hon őrizze. A levelek, kéziratok, hivatalos papírok, újságok, folyóiratok, könyvek hihetetlen mennyiségben áramlanak felé, rendezni, rendszerezni már régen nem tudja őket. Újságkivágatokat sem őriz, nem tud, s nem akar semmiféle anyagot rendszerezni, már az egyes anyagok dossziében való elhelyezése is idegen tőle, ha mindazt borítékokba-dossziékba rendezné, ami naponta beérkezik hozzá, nem maradna ideje semmiféle más tevékenységre.

Igaz az is, hogy még nem álltak meg, szinte még fel sem egyenesedtek, s egyetlen pillanatra sem néztek körül mély levegőt véve a világban, eddig még csak dolgoztak, mindig csak dolgoztak, így idejük sem volt semmiféle rendszeresre.

31.

A nyolcvanas években a mostaninál jóval aktívabban éltek.

Nem jó a kifejezés, nem aktívabban, hanem nyitottabban éltek akkor, mint ma. Talán még így sem azt mondja, amit mondani szeretne, ma is nyitottan élnek, talán a gondolkodásuk is nyitott, ezért inkább azt mondja, hogy a mainál nagyobb teret betöltve éltek az életüket.

Többfelé mentek, több emberrel tartottak kapcsolatot, mint ma, rokoni, baráti kapcsolataikat is intenzívebben éltek meg, mint ma.

Az életkoruk különbözőségével nem tudja megmagyarázni azt, hogy akkor nagyobb életkedvvel éltek az életüket, mint ma.

Valóban intenzíven éltek akkor. Napi munkájuk, gyermekeik nevelése mellett akkor alapozták meg s tették gyakorlatibbá a tudásukat, az egyetem ehhez valóban csak a legáltalánosabb alapokat adta meg, akkor hozták maguk körül létre azt a kis világot, amelyik az azt körülvevő nagyobbik világ történéseit tompította, mielőtt hozzájuk engedte volna.

Bárhol laktak, albérlésben vagy már a saját lakásukban, átalakították, formálták azt.

Baráti kapcsolataik is ekkor alakultak ki, sokszor és sokat jártak baráti társaságba, más világokat ismertek meg általa, ezért mohón vetették magukat ezekre a kapcsolatokra.

A rendszerváltásig vezető időszak egész társadalmat átható vitáit ők ebben a társaságban éltek át.

Közben figyeltek mindenre, újságokra, könyvekre, a politika irányából jövő hírekre, az új lapokra, rádióműsorokra, mindenre. Nem felejtí, a magyar rádiózás talán akkor élte a legnagyobb korszakát, most csak a szombat délutáni műsorokat idézi fel, Új Zenei Újság, Mindennapi irodalmunk, Varga Lajos Márton műsora volt ez, örült, ha a Forrásról is szót ejtettek benne, vagy ő is megszólalhatott a műsorban, délután négykor a 168 óra kezdődött súlyos társadalmi kérdéseket érintő riportokkal, beszélgetésekkel. Szinte általánossá váló szombat esti, barátaikkal folytatott beszélgetéseiken mindig megbeszélték ezeket a műsorokat.

32.

Ma már nem tudja megmondani, hogy mikor beszélgettek utoljára egy rádióműsorról.

Ha beszélgetnének akár egyről is, akkor egy pillanat alatt politikai kérdésekről, pártokról, pártvezetőkéről vitatkoznának.

A korábban hagyományos tevékenységi formák is eltűntek az életükből.

Nem tudja, Ágival mikor indultak el utoljára sétálni.

Csak úgy, minden más cél nélkül, sétálni.

Amikor Peti kicsi volt, nyakába vette az apró gyermeket, úgy járta be fiával a Vacsiköz tágabb körzetét, ismerkedtek azzal a világgal, amelyikbe belekerültek.

Ha esett a hó, elindultak a gyerekekkel szánkózni, ezt szerették valamennyien.

Cukrászdába is gyakrabban ültek be régen, mint ma. Ma Ágival évente egyszer vagy kétszer teszik ezt meg, amikor a városban elfáradnak, akkor ülnek be valahova egy kávéra vagy teára.

A barátaikkal való találkozásaik a névnapok megünneplésére szűkültek le, családjaik elegendő elfoglaltságot adnak valamennyiüknek.

Vagy dolgoznak, vagy otthon végzik a munkájukat, a szombatok is átalakultak az általános ügyintézés napjává. A szombat reggelt még mindig a piacon kezdik, nem tudja, ezt valóban nem tudja, hogy mikor mentek ki először a piacra, majd a családi reggeli következik, régen mindig családi volt a szombatonkénti reggeli, ma a gyerekek közül már csak Péter van itthon majdnem mindegyik szombaton, aztán következik a hét közben elmaradt bevásárlás, a legkülönbözőbb ügyek intézése. Főzni már mindig késve kezdenek, szombat délutánonként már rádiót sem hallgatnak.

Mondhatná azt is, hogy másra már nem marad idejük, de ez nem lenne igaz, inkább azt mondja, hogy magukból zárták ki a régi tevékenységeiket, világukat.

33.

A nyolcvanas években már Kecskemétről is rendszeresen utaztak haza.

Írta már, amíg nem volt kocsijuk, vonattal mentek, aztán autóval. Leginkább nyáron mentek haza, akkor még strandoltak is, a gyerekeket kivitték oda, ahol az ő gyermekora telt el, ők ma már erre nem emlékeznek.

Aztán mentek disznóölésekre is. Ha tudtak, együtt mentek, ha a disznóölés nagyon közel esett a karácsonyhoz, egyedül ment, Pestig vonattal, aztán onnét a testvéreivel, autóval. Ági a sok zsírtól idegenkedett, ha ott voltak, ő maradt bent a gyerekekkel a házban, játszott velük, rajzolt nekik, kiszolgálta azokat, akik valamiért úgy sárosan, ahogy voltak, bementek, mosogatott.

Ők pedig tették a dolgukat, egyre céltudatosabban, egyre inkább a praktikumot szem előtt tartva. Munka közben beszélgettek egymással, este már az ottani karácsony jött, a gyerekeknek és az unokáknak.

Emlékszik arra a beszélgetésre, ami az új adórendszerről, pontosabban a személyi jövedelemrendszer bevezetéséről folyt, ez a beszélgetés feltehetően ezerkilencszázkilencvenegyben zajlódhatott, a zsírszalonna vágása közben. A kérdés

akkor is az volt, ami mindig, ha adózásról volt szó, ki mekkora jövedelmet vall be, s hogy igazságos-e az adóztatás.

Arra is emlékszik, hogy beszélt a maga helyzetéről, nem is a magáéról, hanem az irodaloméről, arról, hogy parkolópályára került az egész irodalom, megszűnt iránta az érdeklődés, a társadalmi érdeklődés.

Arra is emlékszik, hogy senki nem értette azt, amit mondott vagy mondani akart, nem gyakorlati kérdés volt ez.

Valójában persze az volt.

Azon gondolkodik, ez volt-e az utolsó otthoni disznóölés.

Nem tudja, hogy mikor volt náluk az utolsó disznóölés.

Az a beszélgetéstöredék maradt meg az emlékezetében, amelyikre az előbb utalt, kilencvenből vagy kilencvenegyből őrződhet az emlékezetében, arra pedig pontosan emlékszik, hogy ezerkilencszázkilencvenhárom december tizenegyedikén, már itt a Vacsiközben vettek egy fél disznót, emlékszik, hogy a vállán hozta haza ezt a fél disznót, s a kicsi konyhájukban, munkára alkalmatlan eszközökkel bontotta szét. Még disznósajtot is készítettek, az otthoni recept szerint, Ági lábában főzte meg a belevalókat, aki készített már ilyet, tudja, hogy a hagyományos konyhai eszközökkel, edényekkel milyen hősies vállalkozás volt ez.

Mindezek előtt még bement a városba, s részt vett a könyvtár épületének alapkövetésén.

Még egy esemény kapcsolódik ezekhez a napokhoz, másnap, ezerkilencszázkilencvenhárom december tizenkettedikén meghalt Antall József, a rendszerváltás utáni Magyarország első miniszterelnöke.

Profánnak tűnhet a fenti eseménysor felidézése, mintha egymáshoz nem illő elemek kerültek volna benne egymás mellé. Valójában a véletlen, a fatális véletlen helyezte az ő tudatában egymás mellé őket, ám abban, hogy a gondolkodásában mindez megőrződött, szerepe volt a történések idejének is.

Antall József halála megdöbbenetete, de úgy gondolta, korábban Antallnak sikerült annyira stabilizálnia az MDF helyzetét, hogy a választásokig az ekkorra kialakult politikai stabilitás az országban megőrizhető lesz. „megüdvözülni ki távozik / ki itt marad elkárhózik” – írja majd nem sokkal később Árvaföld című versében Buda Ferenc.

Azt, hogy az épülő könyvtárnak és a benne dolgozóknak milyen központi szerep jut majd Kecskemét kulturális életében, akkor még csak nem is sejtette. Az építkezést szinte naponta figyelte, az akkor még a főtéren lévő szerkesztőségbe gyakran ment be az Arany János utca felől, ilyenkor mindig elhaladt az emelkedő épület mellett. 1996. augusztus 16-án, az épület átadásakor magát az épületet nem tudta megnézni, az előtérben állt az ünnepség alatt, így valamikor később szemrevételezte a különböző tereket, de még ekkor sem tudta, nem is sejtette, hogy hány irodalmi est lesz itt, hány rendezvénynek lesz a szereplője majd az évek során.

(Folytatjuk)